

# AGRICULTURA I TERRITORI A CATALUNYA. EL DESENVOLUPAMENT RURAL EN L'HORIZZÓ POST 2000\*

Alexandre Checchi

## 1. PRESENTACIÓ

La invitació de l'IEC i la ICEA, a part de ser un honor i l'ocasió de retrobar vells amics i velles discussions, va suposar un repte considerable per a l'autor. Dedicat des de fa ja deu anys als temes comunitaris de desenvolupament rural, es va haver de repassar un nombre considerable d'obres diverses que sobre el tema genèric de territori i agricultura es van anar publicant a Catalunya durant el període 1988 a 1997.<sup>1</sup>

El present treball no pretén ser una revisió o una presentació completa i detallada de la literatura en la matèria, com s'havia fet en altres ocasions.<sup>2</sup> Però, de forma inevitable, en anar plantejant preguntes sobre l'objecte de reflexió, vaig anar buscant aquí i allà estudis i llibres que bé parcialment o bé des de punts de vista complementaris podien ajudar a trobar la resposta. En tot cas, l'exercici ha estat útil i agradable per a l'autor i ha permès de constatar que existeix encara al nostre país una gran quantitat d'experts, professors d'universitat que individualment o en equip s'interessen per les qüestions lligades al territori rural i a l'activitat agrària i que produeixen treballs de gran qualitat, i que això és positiu i pot ajudar a qualsevol esforç de nova concepció de solucions per als problemes territorials i rurals que Catalunya pot haver de resoldre per passar la frontera del nou segle. A més, durant la segona quinzena de juliol d'enquany vaig poder enquestar uns trenta experts sobre aquests temes i gràcies a la seva amabilitat moltes opcions i qüestions varen quedar clares. Naturalment, l'únic responsable del present article és l'autor.<sup>3</sup>

### 1.1. El període 1977-1997: un procés profund de mutació de la societat i de transició

El desenvolupament rural a Catalunya. Agricultura i territori. Aquesta és una qüestió complexa car avui ja no s'estila el plantejament total de la ciència regional o de la geografia, que solien permetre una observació d'un territori en tots els seus aspectes importants. Avui, dissortadament, estem acostumats a

\* Aquest article ha estat publicat també en la revista *Quaderns Agraris*, núm. 4 (1998), p. 51-83.

1. Aquest text va servir de base per a la conferència celebrada el 13 de novembre de 1997, amb motiu del 90è aniversari de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i el 20è aniversari de la Institució Catalana d'Estudis Agraris (ICEA).

2. Referit al període anterior 1977 a 1987 encara es pot utilitzar un text de l'autor inclòs en Banco de Bilbao, «El sector agrario en Catalunya. Un intento de síntesis a la luz de las investigaciones más recientes» a *L'economia de Catalunya avui*, capítol primer, Banco de Bilbao, 1986.

3. Les enquestes personals varen ser fetes a funcionaris de l'Administració pública, professors d'universitat, representants de sindicats agraris catalans, professionals del sector agroalimentari, representants de cooperatives agràries i polítics, el meu agraïment a tots ells. La Comissió Europea i en particular la Direcció General VI no es comprometen amb aquest text.

sentir raonar en termes d'especialitats o de sectors. Els problemes i les solucions són rarament sectorials, i més aviat exigeixen considerar les interrelacions i les interaccions de les diferents parts, és a dir, són de naturalesa global. El cas és que en els darrers vint anys s'ha produït un canvi profund de la societat. Aquest canvi ha afectat naturalment coses com l'economia, la població i per què no el territori. Però, en aquests vint anys també han canviat els elements de base, l'entorn de l'activitat econòmica i per descomptat l'entorn del territori rural. Pot ser que hagin canviat també el com i el perquè els catalans mirin la seva agricultura i el seu territori.

Els principals fets que han modificat l'entorn de l'activitat agroalimentària i del territori rural han estat diversos:

En primer lloc, cal esmentar la recuperació de la democràcia i de l'autonomia, que han permès un marc de referència obert i més dinàmic, fet que ha implicat la contribució de totes les persones i institucions fins a un punt remarcable, sobretot durant el període 1977-1985. En particular, cal no oblidar la importància d'això en l'àmbit municipal i sindical.

El segon fenomen que cal recordar ha estat el canvi de generacions que ha ocorregut durant els darrers vint anys, i en particular el fet que d'alguna manera la nostra població s'ha fet una mica menys rural (potser dir més urbana seria pretensions), però en tot cas, psicològicament la població jove és més llunyana del fet rural tal com s'havia viscut en les dècades anteriors. Si d'alguna manera això afecta els patrons de comportament sobre, per exemple, el consum, també al meu entendre afecta els valors dels ciutadans sobre certes qüestions, prioritats, per exemple, lligades de manera natural a les decisions públiques. Si la recuperació de les arrels rurals no és possible ja des d'un punt de vista estrictament demogràfic, cal en tot cas esmerçar tots els esforços possibles perquè la societat catalana actual no perdi de vista que el seu territori vital no acaba als lindars dels extraradis urbans sinó que es perllonga i s'endinsa en la meravella de les nostres muntanyes, les planes, els estuaris i les costes, i que en el seu tot esdevé una reserva d'activitat i de patrimoni que només es pot utilitzar solidàriament i sosteniblement si hi ha poblacions activament disposades i amb mitjans per habitar-la. Aquesta qüestió que apareixerà més tard quan reflexionem sobre el que les enquestes d'opinió sobre el futur indiquen dels valors dels catalans.

En tercer lloc, tenim la disminució radical de la població agrària. Això s'examina més endavant, però és un fet important en si mateix que el nombre d'agricultors i ramaders a Catalunya hagi disminuït sistemàticament durant tot el període i que el 1995 hi haguessin a Catalunya sis de cada deu «agraris» censats l'any 1985.<sup>4</sup>

En quart lloc, hem de recordar que la societat catalana s'ha modernitzat profundament en aquests vint anys i amb ella també l'agricultura i el món rural català. En particular, aquesta modernització s'ha fet més estretament relacionada amb els altres sectors, aquells que són proveïdors de factors de producció i els que són compradors del seu producte per transformar o comercialitzar abans que arribi al consumidor final (és a dir, establint relacions tècnicament, econòmicament i comercialment).

Finalment, per què no recordar que la meitat d'aquest període, des de 1986, l'hem fet junts de forma creixent dins de la Unió Europea. Aquest fet, d'enorme importància política i econòmica, ha estat observat potser massa sovint només des d'un punt de vista financer. Clarament les implicacions de la Unió Europea van més enllà de la pura comptabilitat dels fluxos financers rebuts o pagats per Catalunya; tanmateix aquests fluxos financers també formen part del tema. Fins a quin punt l'adhesió a la

4. Les estadístiques indiquen que en 1985 hi havia unes 113.900 persones ocupades al sector agrari a Catalunya, mentre que la xifra disponible per a 1995 és de 67.700 persones (font INE a partir d'Albert MASSOT I MARTÍ, «El Sector Agrari de Catalunya en un entorn internacionalitzat», *Quaderns Agraris*, 18 juny 1996).

Unió Europea ha modificat les tendències estructurals de l'agricultura i del territori? En quina mesura la integració d'Espanya i de Catalunya dins de la UE ha predeterminat l'evolució del sector agroalimentari, les seves potencialitats o les seves limitacions? Com ha afectat la política agrària de Catalunya?

## 1.2. Els vectors condicionants de l'horitzó

Tradicionalment s'havia considerat que l'activitat agrària i el territori estaven directament lligats. Tanmateix, les activitats productives han evolucionat cap a modes de producció on el lligam amb la terra s'ha fet tècnicament menys directe. Al mateix temps, l'activitat agrària ha deixat de ser en moltes comarques l'activitat principal. El desenvolupament de les zones rurals implica avui quelcom més que la promoció o la modernització de l'activitat agrària, perquè el territori inclou un teixit social i econòmic cada vegada més complex i madur de naturalesa multisectorial (que hauria de definir, de passada, noves directrius per al desenvolupament econòmic de les comarques rurals). Així, l'examen de la tendència i de les possibles estratègies es basa en un conjunt de tres vectors rellevants per a la qüestió plantejada que són: el territori (la seva població) i la seva activitat o utilització; el sector agrari i el sector alimentari, i la demanda que les seves produccions haurien de satisfer (dins i fora de Catalunya), i finalment, com afecta a tot això la Unió Europea.

Aquests vectors són cada un el resultat de diferents forces i resumeixen en ells els equilibris (o els desequilibris) conseqüència de la nostra història més recent.

## 2. EL PRIMER VECTOR: POBLACIÓ I ACTIVITAT ECONÒMICA AL TERRITORI

La població: tendència a la concentració o a l'estabilitat? Hem superat la fase d'abandonament de les comarques pobres?

Que la població catalana s'ha anat concentrant en una part menor del territori és un fet conegut i vell. Els grans canvis demogràfics territorials són tanmateix anteriors a la nostra autonomia. No està de més recordar l'obra de Miró, Sena i Miralles<sup>5</sup> que estableix amb claredat les tendències a una polarització en un àmbit demogràfic, econòmic i social entre les comarques rurals i la resta de les comarques catalanes. La presentació de les tendències demogràfiques del període 1950-1960, 1960-1965 i 1965-1970 referma aquella imatge d'una Catalunya que es despobra en les zones de muntanya, centrada aquesta tendència especialment en les comarques del territori lleidatà a més del Ripollès, el Berguedà, la Conca de Barberà i la Terra Alta. Efectivament, els grans trets de les tendències demogràfiques i de distribució de la densitat demogràfica comarcal vénen d'aquella època. Si observem la informació demogràfica existent veiem que Barcelona tenia el 1975 el 77,5 % de la població de dret, i el 76,4 % el 1993. Naturalment, això no explica el repartiment comarcal. Però mirem què significa en termes de tendència. Si calculem els augments de població de les quatre províncies entre 1975 i 1993 (436.228 persones) podem comprovar que, de cada cent nous habitants a Catalunya, seixanta-un van ser per a Barcelona, divuit van ser per a Girona, divuit més per a Tarragona i un per a Lleida (1,2).<sup>6</sup>

És clar, doncs, que la distribució territorial no ha seguit una tendència uniforme, modulada en un àmbit comarcal, i que es dona una tendència de concentració que no ha modificat substancialment els

5. Josep MIRÓ, Ernest SENA i Frederic MIRALLES, *La Catalunya pobre*, Barcelona, Nova Terra, 1974.

6. Tota l'estadística demogràfica per als períodes posteriors es pot consultar en l'*Anuari estadístic de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya, diversos anys.

centres de gravetat tradicional sinó que, en tot cas, ha incorporat noves subàrees de concentració a les comarques mediterrànies del sud i del nord al llarg dels grans eixos de circulació nord-sud.

Aquesta tendència també ha modificat la distribució de la població segons la mida del municipi, i ha donat com a resultat una estructura urbana peculiarment diferent per províncies. Recordem que a Catalunya hi ha prop de 942 municipis la majoria dels quals tenen menys de 5.000 habitants (797, és a dir, el 85 %). La província de Barcelona té els municipis de mida més gran i els municipis de menys de 5.000 habitants signifiquen el 69 % dels 308 municipis que té. Recordem a més que a Catalunya hi ha 18 municipis de més de 50.000 habitants dels quals 14 són a la província de Barcelona i els altres són les capitals de Lleida, Girona i Tarragona.

En tot cas, el que interessa no és tant els municipis com a categoria estadística sinó la població que els habita. Des d'aquesta òptica, cada província presenta una estructura urbana particular. El paper dels municipis petits i mitjans (els municipis rurals) és primordial a Lleida (48 % de la població habita en municipis de menys de 5.000 habitants), no tant a Girona (35,3 % de la població), poc a Tarragona (29 %) i pràcticament gens a Barcelona (6 %).<sup>7</sup>

Aquesta estructura municipal manifesta probablement també una determinada jerarquia urbana i influencia segurament la distribució dels serveis tant públics com del sector privat (comercial). Cal reflexionar sobre això, atès que les potencialitats de la gent estan lligades a les condicions de vida i de treball i, en conseqüència, en tota política de desenvolupament la potenciació d'aquestes condicions havia d'esdevenir un instrument important.

Però, vista aquesta polarització dels municipis rurals, no és lògic preguntar-se si una política econòmica que volgués assegurar el creixement equilibrat del seu territori no hauria de perfilar amb una certa sofisticació els criteris de distribució de les inversions i l'efecte territorial de les grans infraestructures? La resposta a aquesta pregunta és que sí; naturalment comptant amb la disponibilitat dels municipis i de les seves associacions i federacions per a un debat seriós, calmat i objectiu!

Tanmateix, es pot dir que globalment la població ha tendit a estabilitzar-se a moltes comarques, tot i que encara hi ha un romanent de tendències dels passats vint anys.

Observem les dades que es presenten al Pla General Territorial.<sup>8</sup> En els darrers anys (1981-1991) les comarques que han experimentat un creixement negatiu o inferior a la mitjana de Catalunya han estat: les Garrigues, la Ribera d'Ebre, el Priorat, l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà, el Ripollès, la Terra Alta, la Conca de Barberà, el Pla d'Urgell, l'Urgell, la Noguera, la Segarra, el Solsonès, el Berguedà, l'Alt Urgell i el Pallars Sobirà.

Aquesta constatació sembla posar en evidència que les tendències a la pèrdua de població són més permanents del que sembla a primera vista, i també el fet amagat dins de la presentació en un àmbit comarcal que els moviments demogràfics intracomarcals han reforçat en general la concentració en les capitals de comarca i en els centres principals.

Un altre aspecte de l'evolució demogràfica ha estat a tot Catalunya el progressiu envelliment de la nostra gent. Això es veu clarament en la piràmide d'edats. Prenent com a àmbit tot Catalunya, però, cal fer una sèrie de precisions que poden ser importants.

En primer lloc, el procés d'envelliment de la nostra població forma part també del nostre horitzó. Les

7. *Anuari estadístic de Catalunya, 1994-1995*, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya.

8. *Pla General Territorial de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Planificació i Acció Territorial, març 1995 (Llei 1/1995, de 16 de març).

dades disponibles al nostre Institut d'Estadística mostren clarament que l'envelliment es deu (comparació entre 1975 i 1993) sobretot a la disminució de persones de menys de vint anys que passa del 33,3 % el 1975 al 24,4 % de la població total el 1993. En canvi, les edats entre els vint i els cinquanta-nou anys són relativament estables en un àmbit català (passen del 52,16 % el 1975 al 54,8 % el 1993). Això ens permet també de preveure que, a mesura que les persones en l'estrat entre els cinquanta i els seixanta anys avancin en edat, s'incrementarà substancialment el pes del grup de més de seixanta anys.

Es pot suposar que aquestes transferències entre grups no seran compensades per transferències equivalents des del grup de menys de vint anys, amb la conseqüència que això pot tenir en l'augment de la taxa de dependència global i les implicacions lògiques sobre les despeses públiques lligades a la tercera edat; però, sobretot, al tipus de societat que tindrem i les implicacions sectorials i territorials que se'n poden deduir, quant a la localització de noves demandes i de nous hàbits de comportament i de consum, sobretot en els serveis, precisament en zones on hi ha menys població i els centres de població tendeixen a ser més petits.

Aquest procés d'envelliment, però, no s'ha produït de manera uniforme. És summament complex i llustrar el fenomen per comarques. A títol d'exemple ens podem referir a un àmbit provincial: si prenem, per exemple, el cas de Lleida província, on rau una part majoritària del nostre territori rural, el nombre de persones de menys de quinze anys ha disminuït del 19,3 % al 15,4 % entre 1986 i 1993. Les persones entre quinze i seixanta-cinc anys han mantingut la seva proporció del 64,7 % al 65,4 %. Aquest tipus de comparació ens permet, per exemple, prendre nota del fet que Lleida té una taxa d'envelliment més alta que la mitjana de Catalunya (un 25 % més) i més alta que les altres províncies (31 % més que Barcelona i un 20 % més que les altres dues províncies).

En un àmbit comarcal, es podria continuar l'exercici i veuríem que, amb les dades disponibles, les comarques amb una taxa d'edat de més de seixanta-cinc anys superior a la mitjana de Catalunya (15,2 %) són trenta. Només queden per sota de la mitjana (és a dir, més joves): el Baix Camp, el Baix Llobregat, el Baix Penedès, el Garraf, el Gironès, el Maresme, la Selva, el Tarragonès, la Vall d'Aran, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental. Si ho mirem des de l'altre punt de vista, és a dir, el pes de persones de menys de quinze anys el 1993, hi ha vint-i-una comarques on aquest grup està per sota de la mitjana de Catalunya. Aquest element és important, però encara ho és més continuar l'anàlisi estadística fins a dades més recents, perquè el pes dels nens i nenes a les comarques determina la seva continuïtat demogràfica i la seva potencialitat de creixement d'actius.

La pèrdua de població s'ha d'estudiar en relació amb la variació de les edats per dos tipus de raons: la primera és que el potencial de creixement està lligat d'alguna manera a la proporció de joves que demà estaran en condicions d'assumir la continuïtat de les activitats actuals o de noves activitats econòmiques, i la segona és que l'envelliment de la població indica la necessitat d'enfocar un canvi en l'oferta de béns i serveis de les zones afectades. Una manca d'estratègia en aquest camp corre el risc de ser percebuda per les poblacions com a falta d'interès i generar nous abandonaments. En el cas d'una bona part de la Catalunya rural, l'esforç públic s'està realitzant des de fa temps i ha de continuar sense defalliment malgrat totes les dificultats. Una manera diferent d'expressar això seria, doncs, preguntar-se com es finançarà el manteniment de la xarxa actual de serveis existents a les poblacions rurals, si la proporció de joves i actius disminueix en aquelles zones.

Quan més endavant s'examini la tendència a l'envelliment de la població activa agrària, caldrà recordar tot això car hi ha dues maneres de veure-la: una és com a fenomen endogen al mateix sector agrari mentre que l'altra alternativa és considerar l'envelliment de la població agrària com una part íntimament relacionada amb l'envelliment de la població rural. En els moments actuals de desenvolupament

econòmic de Catalunya penso que es pot veure l'envelliment de la població activa agrària com un element més de l'envelliment general i no com un fenomen purament sectorial, però en tot cas les dues tendències estan estretament lligades.

Les comarques rurals són més o menys riques que abans i el seu creixement ha anat més de pressa o menys de pressa que el de la resta de Catalunya (la resta urbana)?

La renda de les comarques catalanes ha seguit la tendència de Catalunya. Aquesta tendència ha estat certament positiva, prova que el procés de modernització ha donat bons resultats.

Recordem-ho ràpidament: en el període 1985-1995 el PIB *per capita* de Catalunya va augmentar un 3,05 % de mitjana anual (el d'Espanya un 2,96 % i el de la UE un 1,86 %). L'aproximació en termes de PIB *per capita* a l'escala europea ha estat una realitat que ha passat de ser el 1985 un 82 % de la mitjana comunitària a un 95 % el 1995 (Espanya un 70,5 % el 1985 i un 77,05 % el 1995). Això indica no només que, com sabem, Catalunya estira l'economia espanyola, sinó també que caldrà estudiar la contribució de la Unió Europea a aquesta evolució. Pel que podem saber aquesta hauria suposat un 0,6 % del PIB (producte interior brut) a Catalunya (i l'1 % a l'Estat).<sup>9</sup>

«Si tot creix tot va bé». Però, si la gent marxa d'on és, hem de suposar que és perquè vol ser a algun altre lloc, i cal preguntar-nos el perquè. Una possible raó és l'econòmica. Una manera d'examinar això és observant l'evolució de la renda *per capita*. En alguns casos, si la renda *per capita* (PIB/població) puja és possible que sigui també perquè la població ha baixat o ha crescut menys ràpidament.<sup>10</sup> Així, en casos com el de la Ribera d'Ebre, el Ripollès, el Pallars Jussà, el Berguedà, la Noguera, la Terra Alta, el Priorat i les Garrigues, durant el període 1990-1996, entre el 5 i l'11 % del creixement de la renda *per capita* va tenir com a causa la disminució de la població. A títol anecdòtic això va funcionar també en el cas del Barcelonès, que va perdre població (173.000 persones).

Però, en tot cas, la pregunta cabdal de l'evolució de la renda *per capita* comarcal és si el creixement econòmic es distribueix de manera cada vegada més uniforme o si, al contrari, el creixement es concentra en certes comarques.

Aquesta pregunta, que en termes de la UE es denomina la *cohesió econòmica*, es podria formular d'una altra manera i preguntar-se si les comarques rurals participen del creixement econòmic general de Catalunya i fins a quin grau.

Està clar que si la població es concentra en un territori semblaria lògic, i fins i tot positiu, que també la renda s'hi concentrés. Sembla evident, però, que la renda *per capita* de la majoria de les comarques rurals no segueix la tendència al creixement de la renda *per capita* de Catalunya. D'alguna manera quan les comarques perden població és com si cadascú que se'n va s'emportés amb ell una part de la riquesa o de la potencialitat de creixement.

Així caldrà assenyalar les vint-i-dues comarques amb un PIB *per capita* més baix de la mitjana de Catalunya. Destacarem en particular set comarques (la Noguera, la Terra Alta, el Priorat, el Garraf, el Baix Llobregat, el Maresme, les Garrigues) amb una renda *per capita* més baixa que la de l'Estat.<sup>11</sup>

9. Salvador MALUQUER i Guillem ROVIRA, *Els fons estructurals a Catalunya: Aplicació i perspectives de la política estructural i de cohesió de la Unió Europea*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Economia i Finances, Direcció General de Programació Econòmica, i Patronat Català pro Europa, 1995, p. 88.

10. Josep OLIVER i Antoni SOY, «Estimació del PIB comarcal 1996», a *Anuari econòmic comarcal 1996*, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1997.

11. «Estimació del PIB Comarcal 1996», a *Anuari econòmic comarcal*, Barcelona, Caixa de Catalunya, p. 66. Es tracta de l'índex de PIB *per capita* de les comarques de Catalunya. Mitjana 1990-1996.

En tot cas el que podem dir és que:

— Les desigualtats en la distribució territorial de la renda i de la població s'han mantingut i en alguns casos han augmentat. La renda de Catalunya continua concentrada en les cinc comarques que tot i tenint el 7 % de la superfície total de Catalunya disposen del 70 % de la seva renda (de manera similar a les estadístiques disponibles per als anys setanta).

— El grau de concentració territorial del creixement segueix una tendència d'una certa perfídia. Efectivament, el grau de dispersió de la renda entre comarques tendeix a disminuir en èpoques de crisi i a augmentar en èpoques de revitalització de l'economia. Així, segons els estudis disponibles,<sup>12</sup> el grau de dispersió de la renda comarcal per habitant va disminuir durant els anys 1975-1985, període d'ajustament i de digestió de la crisi industrial; va augmentar durant el període 1985-1989, i d'una certa recuperació, va tornar a disminuir el 1990 i el 1991, com a conseqüència de la frenada de les comarques industrials.

El creixement econòmic es basa en les zones urbanes i industrials. Segons les darreres informacions econòmiques publicades, el 65 % de l'aportació al creixement del PIB català els anys 1995-1996 es va originar en les comarques de l'eix metropolità, el 45 % al Barcelonès i només el 19 % a la resta de comarques (per exemple, el 3,6 % de les comarques centrals i l'1,48 % de les comarques de muntanya). Com sembla coherent amb l'anàlisi, l'agricultura significa el 0,5 % del PIB de les comarques de l'eix metropolità (el Baix Llobregat, el Barcelonès, el Maresme, el Vallès Occidental, el Vallès Oriental), mentre que la indústria significa el 31 % i els serveis el 63 %.<sup>13</sup> La qüestió serà saber quins ensenyaments traiem d'aquesta tendència de cara al futur i de cara a la definició d'una estratègia i d'una política econòmica.

El model no ha de ser criticat només perquè defineix una economia sectorialment concentrada i unes comarques rurals amb una economia poc diversificada, sempre que els «valors» de la societat es salvaguardin i els «guanyadors» en tinguin prou per compensar els «perdedors» i ho facin.<sup>14</sup> És a dir, d'alguna manera la situació s'ha d'assumir per a tothom i les conseqüències han de ser acceptades, sinó llavors s'ha de plantejar un model diferent i la política econòmica i territorial l'ha de reflectir. Aquesta idea pot ser una base seriosa en el futur per establir una política de compensació interterritorial (fiscal per als municipis, incentius territorials, etc.).<sup>15</sup>

— Una de les causes d'aquesta tendència de les rendes comarcals a créixer menys que la renda de les comarques urbanes i industrials és la productivitat del treball ocupat (segons l'estudi esmentat això sols explicaria el 67 % de les diferències sense les altres causes: la taxa d'ocupació, la taxa d'activitat i la taxa de població potencialment activa). En particular, la relació entre dedicació a l'agricultura i creixement de la renda *per capita* és interessant. Segons la informació disponible, les comarques de l'interior dependents de l'activitat agrària mostren una estructura productiva amb nivells baixos de productivitat.

12. A. SEGARRA i J. ALLEPUS, «Convergència i distribució comarcal de la renda a Catalunya: 1979-1991», *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 30 (1996).

13. Josep OLIVER i Antoni SOY, «Estimació del PIB comarcal 1996», a *Anuari econòmic comarcal 1997*, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1997, p. 58.

14. Dins de la millor tradició de l'economia del benestar el principi que els guanys han de compensar les pèrdues no ha existit sempre que els «pagaments» es realitzin efectivament. Una part dels «costos» de la concentració del creixement ha estat assumida pels que han marxat, però una part dels «pagaments» es pot considerar que s'ha fet a través de la despesa pública realitzada en els territoris amb un creixement feble (en part cofinançada per la Unió Europea). Per això, sembla tan important que la despesa es realitzi efectivament en les zones declarades com a prioritàries (en el cas de Catalunya les zones de l'objectiu 5b).

15. Vegeu més endavant la secció sobre l'horitzó.

— Les comarques més pobres de Catalunya continuen essent-ho perquè només un cert grup de comarques ha tendit a apropar-se a la mitjana de renda *per capita* de Catalunya (cal, al meu entendre, refer l'estudi fet per als anys setanta).<sup>16</sup>

— La relació entre renda comarcal, població i estructura productiva és complexa. Semblaria que es pot parlar de diferents models en un àmbit comarcal, és a dir, que diferents grups de comarques tendirien a un tipus de situació essencialment diferent (convergència  $\beta$  i convergència  $\sigma$ ). Si hi ha diferents models comarcals de creixement, hi ha d'haver també diferents horitzons i diferents estratègies. Quines són les implicacions per a la definició d'una estratègia? És possible una estratègia catalana única? És desitjable un model de creixement que dóna prioritat al sector industrial i a les zones urbanes?

— Inevitablement, des d'una òptica d'estratègia es consideren les inversions públiques com almenys un element entre d'altres d'aquesta estratègia. La concentració de les inversions públiques, tal com en èpoques passades (1964-1973) segueix, sembla, una conducta de concentració, llevat d'algunes excepcions com el Segrià (augment de presència) o el Gironès (disminució de presència). La llei de les economies d'escala i de les economies externes que tant ha jugat per explicar el model de creixement desequilibrat és un element de fre a tota política de desconcentració de les inversions.<sup>17</sup> Caldria tal volta preguntar-nos si són les inversions que segueixen la població o si, a l'inrevés, és la població que segueix o que preveu la localització de les inversions (figura 1).

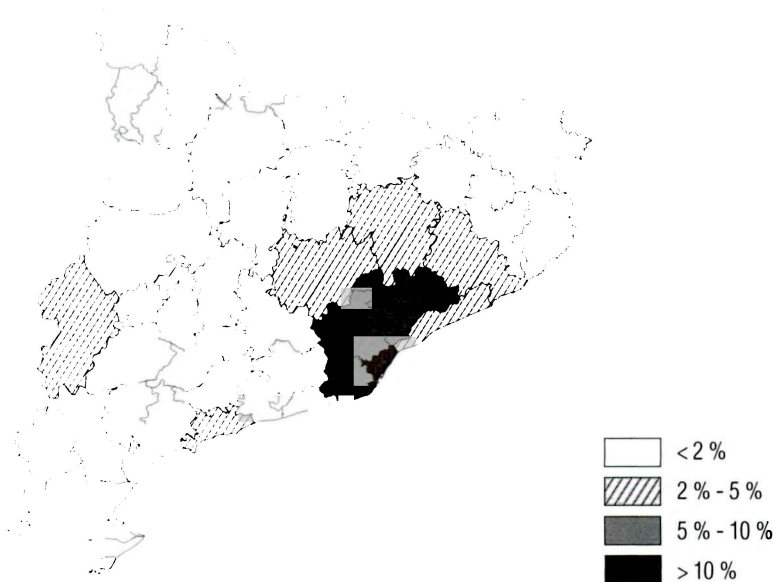


FIGURA 1. Proporció de cada comarca en la inversió total a Catalunya (1991-1995)  
(font: Institut d'Estadística de Catalunya [1997], ACL, JEC-ICEA [1997])

16. Vegeu la nota 5.

17. Dades disponibles a l'*Anuari estadístic de Catalunya 1997*, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya.



El fet que la inversió, la renda i la població tendeixin a concentrar-se en les mateixes comarques no és casual. Fins quan una agricultura i un territori rural podrien continuar per exemple sense els necessaris serveis a la població i a les empreses? El sector terciari, que exerceix una funció de vertebració molt important, és molt sensible a la concentració de poblacions amb una massa crítica mínima. Quin és el paper atribuït als serveis dins de l'estratègia territorial, quines les limitacions i quines les potencialitats en cada territori rural? Vol dir tot això que les potencialitats de creixement econòmic es limiten, llevat de certes excepcions, només a les zones urbanes o d'influència urbana?

D'aquesta manera ens podem preguntar si s'ha reflexionat de manera explícita sobre un model territorial global (multisectorial) o si, per contra, ens trobem davant d'un conjunt de polítiques o accions estrictament sectorials fora de consideracions territorials. Personalment, jo crec que no. Cal, en tot cas, buscar les evidències per «reconèixer» l'estratègia, avui encara implícita, formular-la operativament i assumir-la i sobretot assumir-ne els costos.

Les poques experiències a una escala europea, conegudes gràcies a estudis tècnics publicats, indiquen que és possible motivar les forces econòmiques dels territoris rurals perquè es creï nova activitat.

Així, la política seguida dependrà del model escollit. La inversió en xarxa viària justament útil és en primer lloc generadora d'activitat en els centres urbans. En aquest cas s'hauria d'estar disposat a acceptar que la renda creixerà més en els centres urbans i les seves zones d'influència que en les zones de població dispersa. Aquesta qüestió s'examina sovint dins d'una òptica més àmplia on juguen tant els arguments en favor de la petita xarxa viària intracomarcal i el manteniment de serveis bàsics (públics i privats) com el temps i la comoditat de desplaçament de la població activa dels petits pobles i dels masos cap als centres comarcals.

### **3. EL SEGON VECTOR: ELS SECTORS AGRARI I ALIMENTARI (PRODUCCIÓ, INDÚSTRIA, DEMANDA)**

#### **3.1. El sector agrari. Estructures**

Si una cosa ha caracteritzat els darrers vint anys ha estat la pèrdua de població activa. En això, la nostra agricultura s'ha comportat com la resta de les agricultures europees. És clar que la gran davallada d'efectius agraris és anterior a aquest període (1977-1997), i tanmateix, de mitjana, cada dia deu explotacions desapareixen de l'estadística estructural catalana. En un període més recent, de 1989 a 1995, el nombre d'explotacions agràries va disminuir un 20 %. Això va anar acompanyat de l'augment de la SAU (superfície agrícola útil) per explotació (de 12,7 ha a 15,8 ha), i de la freqüència d'explotacions amb ramaderia, que eren en el darrer cens (1995) el 32 % del total d'explotacions.

Si les explotacions varen disminuir recentment un 20 %, el volum de treball ocupat pel sector va disminuir un 16 %, la qual cosa va indicar en efecte el manteniment de la proporció mitjana de treball per explotació i hectàrea.

En tot cas, l'agricultura a temps parcial, ja important a l'inici dels anys vuitanta, ha continuat augmentant, encara que ara sembli estable, al 73 % de l'ocupació agrària.

Com ja és sabut, l'edat dels agricultors ha continuat augmentant, com a conseqüència del fet que les disminucions no han estat compensades del tot amb la incorporació d'agricultors més joves. El fet és que, segons el cens de 1995, el 43 % dels agricultors caps d'explotació tenien més de seixanta anys. Aquesta era una dinàmica important respecte a pocs anys anteriors (el 39 % al 1993) i això ens obliga

a recordar el caràcter fràgil de les estructures agràries i que el temps corre i no es poden ajornar les decisions estructurals.

Globalment no es pot dir que la disminució d'explotacions hagi comportat un abandonament de les terres (influència de la política comunitària?). En tot cas, hi ha hagut un lleugeríssim augment de les terres llaurades, però sobretot, des del punt de vista de superfícies, hi ha hagut un augment substancial de les terres de regadiu, que han arribat a ser el 27 % del total.

### 3.1.1. *Producció. Despeses externes*

La part de les despeses de les explotacions, per factors de producció i materials pagats a sectors externs al sector, ha continuat augmentant, seguint una tendència ja anunciada a finals dels anys setanta. Tot i que els augments ja no són tan espectaculars, el ritme creixent dels darrers anys indica un futur d'una gran integració amb la resta de l'economia.

Efectivament, les despeses que el 1985 eren del 52 % de la producció total varen ser el 1991 del 55 % (això vol dir tres punts en set anys o mig punt per any; seria aquesta una tendència per als propers vint anys? Quina serà la influència de la limitació en l'ús de mètodes i factors químics?)

### 3.1.2. *Renda*

Com és lògic i natural, la renda agrària ha reflectit l'evolució dels preus cobrats i dels preus pagats per les explotacions; també reflecteix la proporció de la despesa externa a l'explotació, que ha estat augmentant durant molt temps. I així, l'evolució de la renda agrària indica que el sector agrari és cada vegada més sensible a l'evolució de fenòmens externs a la seva pròpia estructura. En tot cas, és interessant constatar que de 1985 a 1991 els preus pagats varen augmentar un 12 % (total període) mentre que els preus percebuts varen augmentar un 32 % pel que fa als productes agrícoles i un 14 % quant als productes ramaders.

Si durant aquest període la renda agrària (valor afegit a cost de factors) no va augmentar proporcionalment a la relació de preus, podem imaginar que, sobretot, és a causa de l'augment progressiu de la proporció de despesa externa. Per compensar aquesta factura creixent el sector agrari català va, com d'altres vegades, augmentar la seva producció total i va fer més forta l'evolució en la producció ramadera, que va passar del 61 % al 66 % de la producció final en aquest període.

En tot cas la renda agrària va augmentar molt poc de mitjana en tot el període (0,5 % de mitjana anual). El que sí és cert és que aquesta lenta progressió es va fer de manera inestable, perquè la renda agrària va anar alternant taxes positives d'augment amb taxes negatives (varen ser positives el 1987 i el 1989, i negatives el 1988 i el 1990). La dècada dels anys noranta va començar amb una imatge de continuïtat almenys fins al 1993, darrer any per al qual es disposa de dades publicades.

Durant aquest període, la renda agrària, que havia perdut pes dins del conjunt econòmic català, va mantenir una situació d'una certa estabilitat, evolucionant entorn del 2,5 % del PIB català. Dit sigui de passada, aquest període ens dóna una bona mostra de la sensibilitat de la renda agrària als preus, ja que els anys que els preus percebuts creixen per damunt dels preus pagats, la renda agrària puja en termes percentuals sobre el conjunt de Catalunya (per exemple, el 1992 va ser del 2,9 %).

En tot cas, la raó fonamental per explicar per què el sector continua endavant no sembla ser el seu creixement global sinó el creixement per persona ocupada (figura 2). La renda per persona ocupada a l'agricultura va augmentar de mitjana un 29 % anual en el període de 1981 a 1989 (a causa de la tendència de disminució d'efectius, mentre que l'economia augmentava un 15 % anual, és a dir, con-

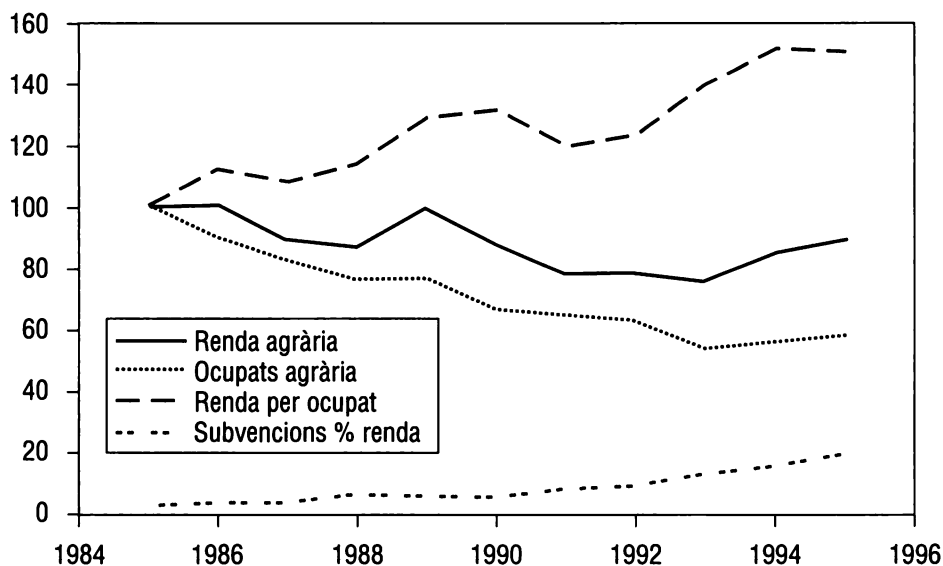


FIGURA 2. Evolució de la renda, l'ocupació i les subvencions (font: elaborat a partir d'A. MASSOT, 1996)

siderat des d'aquest punt de vista, l'agricultura catalana generava un increment per persona ocupada que era dues vegades més important que la mitjana de l'economia),<sup>18</sup> gràcies entre d'altres raons a la disminució de l'ocupació agrària.

Aquest fenomen és tan important que es pot estimar que la disminució de l'ocupació de treball a l'activitat agrària explica fins a un 40 % de l'augment de la renda per persona ocupada en el sector.

### 3.2. L'evolució del consum

Es pot definir el sector agroalimentari des del punt de vista del consum? Els hàbits de consum dels productes alimentaris han canviat, i això ha produït una diversificació en comparació de les tendències del passat. El pes de les tradicions nacionals és encara gran en els hàbits de consum, si els comparem amb la relativa harmonització dels hàbits en el consum de productes industrials i de serveis. Una excepció seria el comportament dels joves pel que fa al consum alimentari. Una reflexió en aquesta direcció ens portaria a considerar les perspectives de l'estructura d'edat per àmbits geogràfics diferenciats. Quin és l'espai per a una política exterior i per a quin tipus de consumidor?

D'altra banda, la situació i les tendències esmentades per al consum porten a una gran fragmentació de la demanda, i com a conseqüència, a un nombre més gran de segments de mercat dedicats a un tipus de producte que dóna més importància a qüestions com la seguretat, la sanitat, el medi ambient, el benestar dels animals, la comoditat o la varietat. Això ha anat en paral·lel amb una educació més gran del consumidor en matèries lligades a la dietètica i a la nutrició, en general, i també en aspectes específics que accentuen el grau de fragmentació de la demanda (consum lligat a l'activitat es-

18. Dades calculades a partir de «La renda agrària a Catalunya», a *Macromagnituds*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, diversos anys.

portiva, nutrició de la tercera edat, etc.). Aquesta fragmentació de la demanda promou condicions de mercat favorables a les empreses flexibles, és a dir, aquelles que poden modificar el ventall de productes adaptant la seva oferta a la demanda del mercat. No lluny d'aquesta línia de reflexió hi ha l'evolució del lloc de consum com a resultat també dels canvis en el tipus d'organització del treball i del lleure a les zones urbanes. Els estudis sobre despesa alimentària, per exemple els referits a l'any 1994, indiquen que a Catalunya el 25 % de la despesa alimentària es realitzava a l'hosteleria i la restauració.<sup>19</sup>

El creixement de la demanda és una característica important del mercat català. Aquest creixement així com les variacions en la composició són elements tradicionals del període 1960-1980, i els sectors agrari i alimentari ho coneixen molt bé. Darrerament nous canvis s'han afegit a la dinàmica del consum i enquestes recents per a Espanya indiquen que el consum es dirigeix realment cap a productes on el grau de manipulació i transformació és cada vegada més gran (figura 3). Les conseqüències d'aquest fet, si continua en la mateixa direcció, podrien ser en un doble sentit. D'una banda, la necessitat d'una major organització de la línia producció-indústria i possiblement una major obertura de la indústria a productes de fora de Catalunya. D'altra banda, un augment de la competència per a la mateixa indústria alimentària catalana, donada la presència d'altres empreses en els mercats de creixement. Aquesta competència es realitzaria tant al mercat català com en mercats espanyols i exteriors.

La distribució també ha tingut una evolució important. Les grans cadenes de distribució alimentària tendeixen en l'àmbit europeu a augmentar la seva presència dins de l'oferta alimentària. Hi ha di-

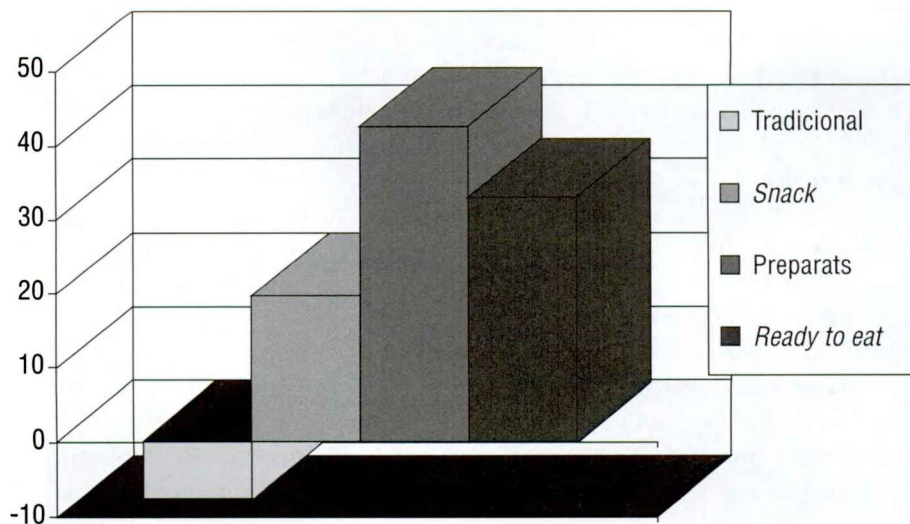


FIGURA 3. Variació de la despesa alimentària a Espanya, 1987-1992 (% acumulat) (font: elaborat a partir de J. CONEJOS *et al.*, 1997)

19. Isabel GOMAR, «El consum alimentari a Catalunya, 1994», *Catalunya Rural i Agrària*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, núm. 32 (1995).

ferències importants quant a la geografia (sobretot entre el nord i el sud d'Europa, particularment quant a la presència d'hipermercats i al paper del comerç al detall). A Espanya un model més específic seria identificable.<sup>20</sup>

### 3.3. El sector agroalimentari. Balança comercial amb la resta d'Espanya i amb l'estranger (1993-1994)

Les relacions comercials del sector agroalimentari català han estat sempre un tema apassionant; el coneixement estadístic sobre els fluxos comercials ha estat sempre escàs, però gràcies als treballs d'un nombre reduït d'investigadors econòmics podem reflexionar sobre una sèrie d'anys per als quals s'han fet estimacions.<sup>21</sup>

El comerç agroalimentari apareix polaritzat en relació a la resta d'Espanya i l'estranger (figura 4). En això no ha canviat gaire des de finals dels anys setanta.<sup>22</sup>

Per una banda, el conjunt dels quatre capítols aranzelaris que ens interessen (cap.1, *Animals vius i productes del regne animal*; cap. 2, *Productes del regne vegetal*; cap. 3, *Greixos i olis*; cap. 4, *Productes alimentaris*) suposa una proporció molt important de les exportacions i de les importacions catalanes amb la resta d'Espanya (el 24 % de totes les exportacions i el 20 % de totes les importacions de Catalu-

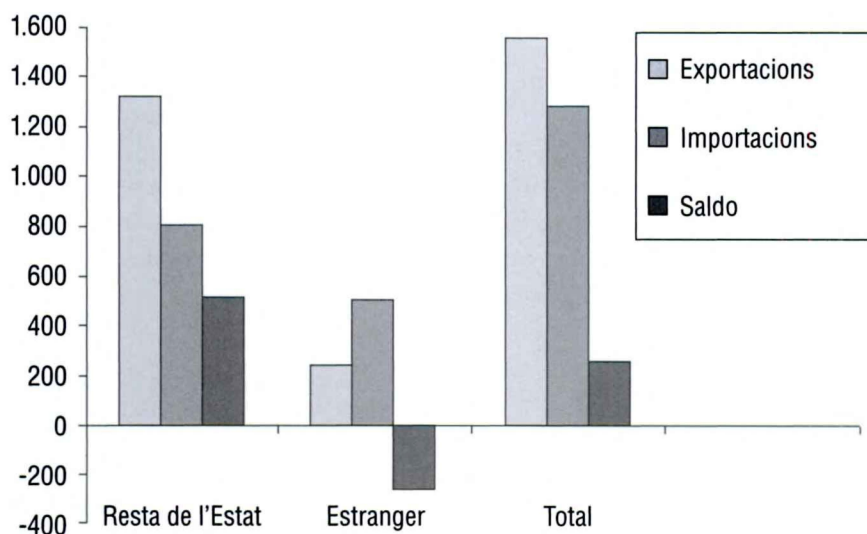


FIGURA 4. Balança comercial agroalimentària (1994) (font: IEA, M. PARELLADA *et al.*, 1997)

20. Vegeu en particular el capítol dedicat a la indústria càrnia en l'obra ja citada de Jordi CONEJOS *et al.*, *Cambio estratégico y clusters en Cataluña*.

21. Martí PARELLADA, *Els fluxos comercials entre Catalunya i la resta d'Espanya (1975) i entre Catalunya i l'estranger (1975-1978)*, Barcelona, Edicions 62, 1982; Martí PARELLADA *et al.*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Economia i Finances. Direcció General de Programació Econòmica, Institut d'Estudis Autònomic, 1997.

22. A. CHECCHI, *El producte agrari a Catalunya: Reflexions entorn de la demanda i la producció agrària durant els anys 1964 a 1979*, Barcelona, Banca Catalana, 1984.

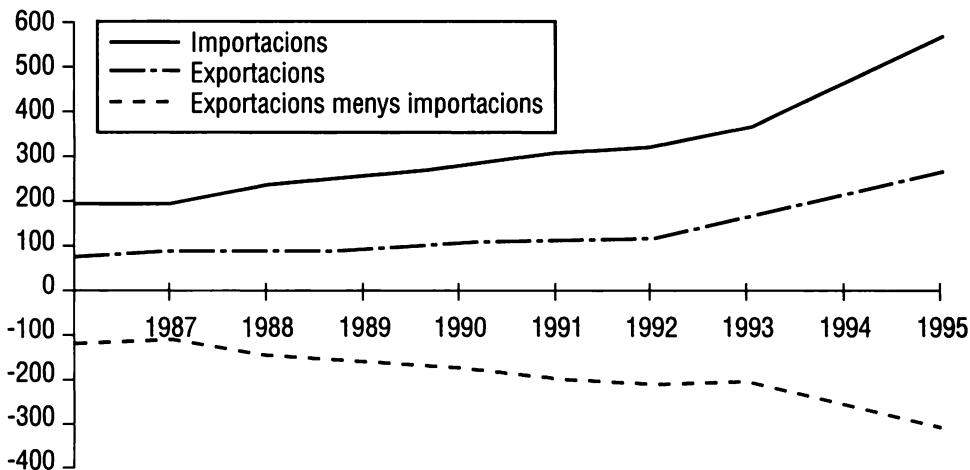


FIGURA 5. Evolució del comerç agroalimentari amb l'exterior (1986-1995) (font: elaborat a partir del DARP, Generalitat de Catalunya, 1996)

nya a la resta d'Espanya). El saldo de la balança agroalimentària amb la resta d'Espanya és positiu, i ha millorat si se'l compara amb les estimacions disponibles per als anys setanta (el 1994 significava el 34 % del saldo comercial total).

En el cas de la balança comercial amb l'estranger (figura 5), el nostre sector assumeix proporcions més baixes (el 10 % de les exportacions i el 15 % de les importacions). El saldo és de signe negatiu, però queda compensat amb el saldo positiu amb la resta d'Espanya (figura 4). Aquest és un tema molt important i jo només vull atreure l'atenció sobre l'aparent orientació comercial de l'oferta agroalimentària cap al mercat propi i el de la resta d'Espanya. Encara que no disposem de dades estadístiques concretes és fàcil imaginar les preguntes bàsiques per al futur en relació a una oferta que ha d'enfrontar-se amb una competència cada vegada més agressiva procedent de diversos orígens geogràfics:

- produccions mediterrànies, incloent-hi les avellanes,
- produccions centroeuropees substitutives o competitives,
- produccions substitutives procedents de la resta d'Espanya.

#### 4. EL TERCER VECTOR: LA UNIÓ EUROPEA. EFECTES POSITIVS O NEGATIVS? ÉS MASSA TARD O MASSA AVIAT PER FER UN BALANÇ?

Catalunya s'integra a la UE mitjançant la integració d'Espanya. Això té unes conseqüències importants tant en el tema de les finances com en el tema dels mercats, i cal acceptar que ni metodològicament ni políticament es poden analitzar els efectes de la integració desconnectats d'aquest fet.

##### 4.1. L'impacte financer

La integració d'Espanya a la UE ha situat Catalunya en una nova perspectiva. Si avui sortim al carrer de qualsevol poble rural de Catalunya i preguntem què vol dir la Unió Europea hi ha una gran proba-

bilitat que la persona interpellada ens parli de les ajudes comunitàries als productes agrícoles o al bestiar. No crec que ens parli dels preus de mercat i els seus problemes; potser en alguns indrets ens parli dels programes de l'objectiu 5b, potser ens parli del programa *Leader*.

Aquesta percepció dels catalans de les zones rurals ens pot semblar desequilibrada o parcial, però, al meu entendre, reflecteix molt precisament quin ha estat el fet que més ha influït en l'opinió dels habitants de les zones rurals.

Hi ha una contribució neta dels catalans a la UE, com han indicat els estudis consultats, però un fet important és la compensació parcial per part de la despesa agrària que suposa una quantitat important dels ingressos provinents de la UE.

El estudis disponibles<sup>23</sup> indiquen que durant el període 1986-1993 Catalunya ha estat un contribuent net a la UE a través de la contribució espanyola. Hi ha diferents estimacions sobre els ingressos i despeses d'origen comunitari a Catalunya. Es pot dir (amb referència a 1991, el darrer any disponible) que Catalunya ha contribuït cada any directament i indirectament amb més de 122.000 milions de pessetes a la UE. Les despeses de la UE a Catalunya s'estimen en uns 68.000 milions de pessetes i la diferència negativa és d'uns 53.000 milions.

La contribució dels recursos comunitaris té en principi un impacte més gran a Espanya (1 % del PIB) que a Catalunya (0,6 % del PIB).<sup>24</sup> Aquestes estimacions s'han de prendre amb molta prudència perquè són de fa sis anys i s'han de revisar. En el període següent (1994-1997), probablement, mentre Espanya ja és perceptora neta, Catalunya ha continuat tenint un signe negatiu, però menor en sentit absolut.

En tot cas, cal remarcar que, si bé és cert, en termes relatius, que per cada cent pessetes que els catalans han contribuït a la UE només en tornaven cinquanta-cinc, és important recordar que, d'aquestes cinquanta-cinc pessetes, vint-i-sis provenien de la despesa agrària (és a dir, 25.975 milions el 1992, despesa del FEOGA respecte als 68.677 milions, estimació de la despesa total per al 1991).

Aquesta proposta és coherent amb l'evolució de les despeses dels fons estructurals que han augmentat de manera substancial després de 1991, i particularment en el cas del FEOGA-Garantia, la política d'ajudes del qual ha assolit alts nivells de despesa a Catalunya (alts en comparació amb el nombre de pagesos i de superfície) per damunt del que s'havia previst anteriorment a l'adhesió.

En el període 1991-1997, la contribució comunitària ha augmentat com a conseqüència dels programes comunitaris de l'objectiu 2, de l'objectiu 5b, i d'iniciatives comunitàries com *Leader* i *Interreg*, entre d'altres. Cal recordar que aquests programes comunitaris estan cofinançats pels tres fons estructurals.

Podem fer una reflexió sobre els efectes de transferència entre contribuents-consumidors a productors agraris que la UE ha tingut. Aquesta és certament una de les línies de reflexió que cal afinar per al nostre horitzó.

L'impacte i naturalesa de la despesa. L'altre aspecte de la despesa de la UE, ja en matèria d'agricultura, és el seu aspecte polaritzat i la seva naturalesa. Efectivament, si observem la darrera informació disponible (1995), els pagaments totals del FEOGA a Catalunya van ser de 38.363 milions de pessetes, un 90 % dels quals procedia de la Secció Garantia del FEOGA (això no inclou doncs els pagaments del FEDER i del FSE que participen en els programes dels objectius 2 i 5b i *Leader*).

23. S. MALUQUER i A. RUBIRALTA, *Fluxos financers i balança fiscal de Catalunya amb el pressupost de la Comunitat Europea (1986-1991)*, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Econòmics, 1993.

24. Salvador MALUQUER i Guillem ROVIRA, *Els fons estructurals a Catalunya: Aplicació i perspectives de la política estructural i de cohesió de la Unió Europea*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Economia i Finances, Direcció General de Programació Econòmica, i Patronat Català pro Europa, 1995.

### *Implicacions*

Una part importantíssima de la despesa procedent dels fons comunitaris s'aplica a través de reglaments del Consell o de la Comissió i el marge de decisió pròpia de les comunitats autònomes és mínim. Una part menor (un 10 %, els programes estructurals que he esmentat abans) es realitza a través de plans o de programes elaborats per les mateixes comunitats autònomes i, en el nostre cas, preparats íntegrament per la Generalitat de Catalunya. Això és important des del punt de vista polític i econòmic i està lligat a com es pot aplicar el principi de la subsidiarietat. Aquí també podrem reflexionar sobre quin és l'horitzó futur en matèria d'autonomia i responsabilització efectiva en l'aplicació dels recursos comunitaris (com a mínim dels recursos comunitaris disponibles a partir de 1999). Segons com evolucioni la PAC i la política dels fons estructurals el marge d'autonomia de les comunitats autònomes podria ser més gran en el futur.

Prenem nota del fet que la majoria dels ajuts percebuts pels agricultors no responen estrictament a una política pròpia de l'autonomia (això no vol dir necessàriament que aquesta política no estigui adaptada als problemes de cada comunitat autònoma). Això podria canviar en el futur si es modifiqués la naturalesa dels programes comunitaris. Però, també cal recordar que la previsió de la despesa agrària de la UE és la tendència a disminuir i per tant Catalunya rebria menys contribució comunitària que en l'actualitat.

L'altre aspecte és que prop del 80 % de les despeses per a ajudes als productes es concentren en tres productes: les matèries grasses, les proteginoses i els ovins i el cabrum.

Qüestions que cal plantejar-se: quina és la distribució comarcal de les ajudes?, quins són els efectes sobre el manteniment de les estructures i quines les estructures?, quins són els efectes sobre la renda dels agricultors i quins agricultors?

#### **4.2. Quina actitud s'ha d'adoptar davant les ajudes comunitàries?**

Finalment, un comentari freqüent que es fa és la crítica d'una certa dependència dels pagesos als ajuts. S'ha dit que la política de preus de la Comunitat ha malmès l'actitud dels pagesos, que han deixat de produir per al mercat i ho fan per a la subvenció. Jo no sé fins a quin punt això és cert. No conec cap estudi empíric sobre el tema. No es pot excloure que determinades actituds subvenció-dependents hagin proliferat aquí i allà. En tot cas, no sembla que una actitud dependent de les ajudes s'hagi desenvolupat amb caràcter general, excepte en aquelles zones on els pagaments per sectors específics s'han concentrat. Però, caldria esbrinar una mica més com ha estat el procés, i si aquest procés es deu només a la política d'ajuts de la UE o, efectivament, és un procés que comença abans de l'adhesió i que en tot cas es consolida més tard.

Hi ha raons per pensar que els mecanismes de l'ajuda-dependència comencen sobretot amb el procés d'aproximació dels preus espanyols als preus comunitaris durant el període 1986-1995, procés completat i suportat per la progressiva devaluació de la pesseta durant els anys 1994, 1995 i 1996, que consolida una imatge de benança que fa que alguns productors perdin contacte amb els principis del mercat.

Recordem que els preus agraris espanyols eren inferiors als preus comunitaris i que el Tractat d'Adhesió va preveure un període transitori, a fi i efecte de permetre'n l'aproximació als nivells. Però, l'augment dels preus era inevitable i amb conseqüències positives sobre la renda agrària (i negatives si es vol per als consumidors; recordem que Catalunya té el 6 % dels agricultors d'Espanya, però el 16 % dels consumidors de l'Estat!). Més tard, quan es podia esperar que l'augment de preus



acabés, va intervenir la devaluació de la pesseta (1994-1996), que va permetre que els preus cobrats després de passar d'ecus a pessetes continuessin augmentant tot i que els preus en ecus continuessin estables. Així com el primer tipus d'augment (aproximació de preus) havia estat previst, el segon (devaluació de la pesseta) era imprevisible. En tot cas, la percepció del productor de la UE estava consolidada.

Sí que és cert que, segons les estadístiques disponibles, la part d'ajuda dins de la renda agrària catalana pot ser important (prop del 16 % la mitjana de 1992, 1993, 1994)<sup>25</sup> i s'ha de dir que és un dels percentatges més baixos de les comunitats autònomes de l'Estat (la mitjana de l'Estat és del 21,8 %).

En tot cas, no es un fenomen massa general, doncs ja hem vist que els ajuts a la producció es concentren en tres grups de produccions, produccions que, si bé són freqüents en el nostre paisatge agrari, no suposen una part massa elevada de la producció final agrària catalana.

Cal preguntar-nos si els productors de la fruita i de l'horta, del vi, de la carn de vedella i de porc o d'aviram i ous o els productors de llet han tingut cap opció a caure en aquest *miratge* de subvencions.

Personalment, jo crec que no. Insisteixo en el fet que caldrà estudiar els efectes de tipus comarcal que ha tingut la política d'ajuts comunitaris. En tot cas, això ens ha de fer reflexionar i ser vigilants car l'horitzó que es dibuixa afavoreix que les produccions s'orientin cap a condicions competitives de preu i de qualitat, amb un nivell de preus de mercat més baix.

#### *La PAC com a esquema de referència o pal de paller d'una política de desenvolupament rural?*

Una reflexió diferent té el seu origen en les ajudes de tipus estructural, és a dir, aquelles que s'han administrat sense estar lligades als productes o als preus i que tenen com a finalitat ajudar els agricultors a adaptar les seves estructures a fi i efecte de poder ser competitius. Aquestes ajudes pertanyen a la Secció Orientació del FEOGA i han tingut una gran aplicació a Catalunya (ajudes a les inversions per a la modernització de les explotacions, per a inversions a fi de facilitar la incorporació dels agricultors de menys de quaranta anys, les indemnitzacions compensatòries de muntanya i de zones desfavorides; ajudes a les inversions que persegueixen la millora de la transformació i la comercialització de productes agraris, de cooperatives i d'indústries agroalimentàries; ajudes a les inversions en infraestructures directament lligades als petits pobles rurals, al desenvolupament del turisme rural dins i fora de l'explotació agrària, a la diversificació vers fonts de renda noves i complementàries a les rendes agràries).

En aquest sentit, es podria dir que la política comunitària d'estructures i desenvolupament rural ha contribuït a donar un marc de referència que abans no existia. Un marc de referència de polítiques que o són territorials o poden ser-ho i que respecten un marge considerable d'especificitat de cada autonomia i d'acord amb el règim competencial existent. L'únic inconvenient que tenen, com és sabut, és que els programes comunitaris, a diferència de la política de preus, necessiten la contribució financera dels estats membres, i en particular de les autoritats competents. En concret a Catalunya, es pot dir que, per cada pesseta pagada en mesures estructurals, cal que la Generalitat o una altra autoritat hi posi cinquanta cèntims. Cal doncs un pressupost disponible, i això tots sabem que en certs moments pot significar un problema.

De tota manera, jo penso que, si considerem el nombre reduït de productors, i el seu paper estratè-

25. Vegeu Gerardo GARCÍA FERNÁNDEZ, «Territorialización de las rentas y subvenciones agrarias», *El Boletín*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, núm. 28 (novembre 1995).

gic en el sosteniment del territori, el pressupost necessari és reduït i no hauria de plantejar grans problemes en termes relatius.

En tot cas, no ens hem d'obsessionar amb l'absència de diners per al camp i els seus productes. Si observem les estadístiques disponibles per a certes accions estructurals en el passat recent, sembla que hi ha hagut fins ara una àmplia disponibilitat. Mirem, per exemple, els ajuts a la transformació i comercialització de productes agraris, la indústria. Això ha estat realitzat a través d'un reglament estructural que avui és el Reglament 951/97. Doncs bé, en aquest tipus de mesures i durant el període 1986-1995 (és a dir, els primers deu anys d'adhesió) Catalunya va rebre per a aquest fi més de 8.000 milions de pessetes, només en ajudes procedents del FEOGA-Orientació per a aquest reglament (prop del 10 % de l'Estat) que van produir una inversió total d'aproximadament 30.000 milions. Es pot imaginar que l'impacte sobre l'agroindústria catalana devia ser important tot i que no conec cap avaluació de l'impacte d'aquestes mesures.

L'evolució futura de la PAC i la reforma dels fons estructurals previstes per al període 2000-2006 (*Agenda 2000*) podrien portar a una situació on els diners comunitaris disponibles per a Catalunya fossin menys que en l'actualitat. Això voldria dir que la política agrària i rural que caldria realitzar s'hauria d'adaptar a la nova situació, és a dir, que s'haurien de preveure tipus de polítiques o de mesures que ataquessin els problemes, però amb una intensitat financera menor que l'actual.

En aquest sentit, s'ha de recordar el mètode proposat per la iniciativa comunitària *Leader* (ja aplicada a Catalunya des de 1992) i l'experiència pròpia a Catalunya en política industrial adquirida a través de l'assistència tècnica i organitzativa dels «microclústers» (taula 1). Aquestes experiències són importants perquè posen èmfasi no sobre el finançament públic sinó sobre la qualitat dels programes o de les accions; per exemple, els aspectes associatius de les accions, la definició d'estratègies comunes per a territoris petits, homogenis i ben definits. Aquestes experiències marquen vies de futur que cal aprofundir ja que semblen ben adaptades als patrons de conducta del nostre territori.

TAULA I. Microclusters. *Agrupacions d'activitats competitives*

	<i>Empreses</i>	<i>Llocs de treball / Empresa</i>	<i>Facturació / Lloc de treball MPTA</i>
Joguines. Osona	12	8	10
Maquinària. Lleida	90	8	15,7
Joieria. Barcelona	450	3,5	10,6
Confitats en vinagre. Anoia	50	20	19
Mobles. Montsià	60	50	8,3
Carns. Girona	110	27,3	20
Gèneres de punt. Anoia	560	14,8	5
Gèneres de punt. Maresme	1.350	7,5	5,4
Arts gràfiques. Barcelona	84	82,1	30
Electrònica. Vallès	54	92,5	20,2

Font: J. CONEJOS *et al.*, 1997, *op. cit.*

### **4.3. Efectes de l'adhesió sobre la producció i la renda, o, l'agricultura catalana ha resistit l'impacte de l'adhesió?**

Si observem globalment l'evolució del sector i prescindim de les especificitats comarcals, tenim la impressió que el sector ha resistit molt bé l'impacte dels primers anys de l'adhesió,<sup>26</sup> almenys fins al 1995. Està clar que hi ha hagut aquí i allà moments difícils. Recordem per exemple l'esfondrament dels preus del porcí durant els primers tres anys de l'adhesió, que va portar a l'establiment de contingents a la importació de garrins durant 1987 i 1988 i també la introducció d'ajuts a l'emmagatzematge privat. Però, el 1989 els preus s'havien recuperat i malgrat que van baixar el 1993, alguns anys més tard el sector porcí ha anat resistint, fins al punt que les importacions de garrins per engreix s'han duplicat entre 1989 i 1993. L'exportació de carns, per altra banda, ha mantingut una tendència positiva fins a 1995.

Està clar que aquesta adaptació al mercat ampliat no ha estat exempta de costos i sacrificis, per exemple, en la pròpia composició interna, amb l'augment de la dimensió mitjana dels establiments d'engreix, cosa que ha implicat la desaparició de molts dels petits establiments que havien sobreviscut en els anys setanta i vuitanta.

Sembla que l'avaluació a llarg termini que fa el mateix sector és positiva pel que fa als aspectes econòmics i sanitaris, malgrat les darreres evolucions i malgrat el fet reconegut per pràcticament tothom que queden per resoldre problemes estructurals importants com ara la pròpia organització interna del sector i l'inici d'una política de preus lligada als estàndards de qualitat (problemes preexistents a l'adhesió).

També el boví ha passat per una fase delicada, potser una mica més tard, a partir del 1989 i fins a l'ensorrament dels preus el 1992. Una recuperació posterior (l'increment de preus el 1993 va ser del 25 %) va ser neutralitzada per la crisi generalitzada de consum que es desenvolupa a tot Europa a partir de 1995.

Tanmateix, la dependència i la sensibilitat del sector ramader als preus dels cereals i pinso ha quedat de manifest en tot el període estudiat, més en el porcí que en els altres subsectors, i queden plantejats per als propers deu anys els mateixos reptes i dificultats que ja existien abans de l'adhesió.

En tot cas, sense ànim de polemitzar jo diria que el sector guanyador ha estat fins ara el sector de la producció agrícola (potser amb l'excepció de la fruita seca abans de 1996). Això ha estat així com a resultat o combinació d'una sèrie d'elements ben diferents: els ajuts en el sector cerealista-oleaginós, farfatges i herbacis; la capacitat exportadora demostrada del sector de l'oli d'oliva, la capacitat d'organització interna i de reconversió productiva del sector d'horta i fruita; la qualitat d'origen, i l'esforç suplementari per mantenir-la en el sector vitivinícola que ha permès no solament augmentar les exportacions sinó també resistir la competència en els mercats propis.

La percepció de l'adhesió és que si bé no ha plantejat per si sola cap problema nou, sí que ha tendit a accentuar els problemes estructurals: la incapacitat de transmetre les baixades de preus dels pinsos ha posat en evidència la debilitat estratègica del sector ramader català, l'atomització de certs sectors productius, com el de la fruita i l'horta, o el fet que la indústria càrnia hagi exigít certament grans esforços amb els seus conseqüents costos.

26. Vegeu també Francesc MARIMON, «La agricultura catalana, entre la tradición y la modernidad», *El Boletín*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, núm. 32 (1966); i també, «La agricultura catalana diez años después de la adhesión a las Comunidades Europeas», núm. 25 (1955).

Però hi ha signes importants que ens diuen que les coses han anat relativament bé. Per exemple, malgrat totes les dificultats que he indicat, la part de la producció ramadera dins de la PFA (producció final agrària) no ha disminuït sinó que s'ha mantingut essencialment al nivell del començament del període (59,7 % en 1995; 61,2 % en 1989); les despeses de fora del sector no han superat els nivells, elevats ja al començament, almenys de manera notable (58,7 % el 1995; 57 % el 1989); el sector boví, que ha passat per situacions tan difícils, ha augmentat lleugerament la seva part dins de la producció ramadera (18,9 % en 1995; 14,7 % en 1989); el sector porcí ha mantingut clarament la seva predominança ja històrica dins del sector ramader (45,1 % el 1995; 44,1 % el 1989).

En conclusió, no hi ha hagut grans canvis en la composició de la PFA: alguns sectors han hagut de reorganitzar-se o adaptar-se, això normalment en un període recent, i aquests processos probablement encara estan en període de realització, cosa que és natural.

Seria desitjable i s'ha d'esperar que aquesta situació hagi permès als diferents sectors aprofitar aquests anys per adaptar les seves estructures productives, comercials i industrials als anys que vénen. Cal, en efecte, prendre posicions per a l'horitzó post 2001.

En un àmbit més microeconòmic també podem constatar que les explotacions agràries han resistit l'entrada en la UE i l'aplicació de la PAC. Això almenys fins a 1994. És a partir de les dades de la Xarxa Comptable Agrària de Catalunya<sup>27</sup> per al període 1989-1994 que es pot veure que les explotacions amb una orientació vegetal (amb una excepció) han fet més bé que les altres. Aquests sis anys són un període important durant el qual s'aplica plenament la PAC a Catalunya.

Si ens referim a la renda de l'empresari i de la seva família, més enllà de conceptes estrictes de gestió,<sup>28</sup> el que es pot veure és que la renda individual per empresa no ha evolucionat de la mateixa manera segons l'orientació productiva. Per al període 1989-1994, i amb totes les precaucions necessàries, ens limitem a constatar que les variacions positives més importants de renda de l'empresari i la seva família per UTF (unitat de treball familiar) han estat en el sector de la ramaderia d'herbívors (excepte llet, -224 %) i dels cereals (189 % d'augment). En el sector dels fruiters, els cítrics i els conreus llenyosos l'augment ha estat d'ordre mitjà (137 % i 149 %, respectivament), mentre que la ramaderia no herbívora, inclosa la llet, ha evolucionat molt més lentament. El boví de llet és el que surt més malparat sobretot a causa de la davallada de producció entre 1989 i 1999 (prop del 16 % de disminució).<sup>29</sup> Les altres ramaderies van anar una mica millor: la ramaderia mixta va tenir un 97 % d'augment i els granívors un 20 % d'augment. D'alguna manera el que fa reflexionar és que, dins dels límits de representativitat de la Xarxa Comptable, per cada pesseta guanyada en l'orientació de cereals, l'orientació ramadera mixta guanyava cinquanta cèntims i l'orientació de granívors en guanyava onze. Com a conclusió parcial, aquestes estadístiques semblen confirmar la percepció de l'efecte positiu de la PAC sobre les produccions vegetals (sobretot cereals i llenyosos), i que malgrat totes les dificultats, la resistència de les produccions ramaderes queda també demostrada.

27. Elaborat a partir de la «Presentació de resultats de la Xarxa Comptable Agrària de Catalunya per al període 1989-1994», *Catalunya Rural i Agrària*, núm. 28 (octubre 1996), p. 8-11.

28. Aquest concepte inclou també la remuneració del capital propi i per tant es podrien obtenir certes conclusions sobre la rendibilitat interna del capital, però això quedaria clarament fora de les intencions d'aquest article i potser més enllà de la capacitat representativa de les mostres.

29. Dins de les explotacions de la mostra de la xarxa entre aquells dos anys, els costos directes passen del 65 % al 77 % del valor de la producció. El valor afegit brut (és a dir, la renda abans d'amortitzacions i despeses generals va disminuir un 40 %) mostra també una fortíssima disminució per l'efecte simultani de la disminució de la producció i un augment lleuger dels costos de producció.

## 5. L'HORIZZÓ 2006

Examinem ara com podrien evolucionar els tres vectors de l'horitzó. En primer lloc, hi ha la qüestió de l'any de referència. És molt difícil unificar els diferents estudis disponibles perquè cada un té la seva data de referència.<sup>30</sup>

### 5.1. El vector territori, població i activitat econòmica

Els treballs de prospectiva fets per preparar el Pla General Territorial ens permeten disposar d'una referència per a l'horitzó. El que ens interessa és el grau d'ocupació que es preveu, i la sensibilitat a les opcions de política econòmica. És a dir, la diferència entre les tendències i les intencions de modificació o atenuació de les tendències per la via de decisions de política econòmica. En la figura 6 es presenten tal com figuren en el Pla General Territorial les perspectives d'ocupació territorial per al 2026. No es pot dir que les tendències ens hagin de sorprendre, el Pla proposa també una distribució lleugerament diferent (resultat d'opcions politicoeconòmiques) que ens interessa fer ressaltar. Això podria implicar decisions econòmiques interessants per a les zones rurals de baixa densitat. El

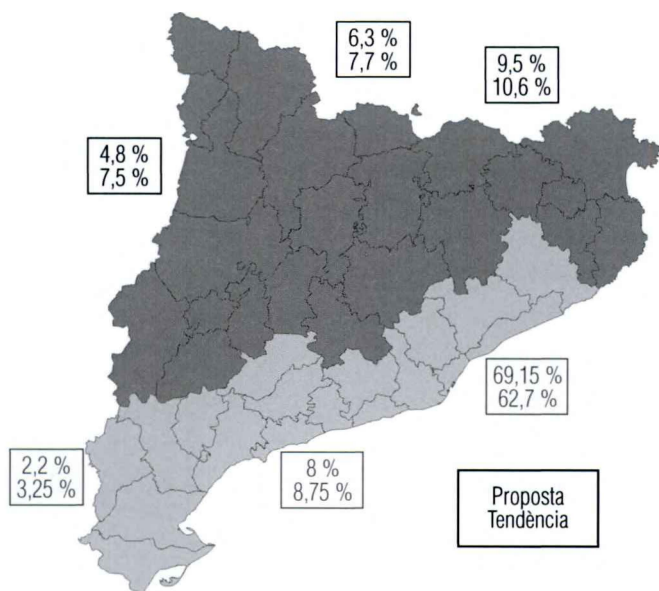


FIGURA 6. Perspectives d'ocupació territorial per al 2026. Horitzons de la situació de la població a Catalunya (font: *Pla General Territorial*, Generalitat de Catalunya, 1995)

30. Els tres documents de referència són:

— Hugues de JOUVENEL i Maria-Àngels ROQUE, *Catalunya 2010. Prospectiva mediterrània*, Institut Català d'Estudis Mediterranis, 1995;

— «Agenda 2000. Pour une Union plus forte et plus large. Commission Européenne», *Bulletin de l'Union Européenne*. Suplement 5/97 (1997) (document que fa referència al període 2000-2006), i

— *Pla General Territorial* (ja esmentat en la nota anterior), que estableix l'horitzó demogràfic per al 2026.

TAULA II. *Perspectiva de distribució territorial de la població a Catalunya el 2026 (%)*

<i>Demarcació</i>	<i>Segons tendència</i>	<i>Segons proposta política</i>	<i>Diferència en %</i>
Ponent	4,8	7,5	56
Com. centrals	6,3	7,7	22
Com. gironines	9,5	10,6	12
Àmbit metropolità	69,2	62,7	-10
Camp de Tarragona	8,0	8,8	9
Terres de l'Ebre	2,2	3,3	48

Pla indica els percentatges de participació demogràfica de sis demarcacions territorials segons l'esquema de la taula II.<sup>31</sup>

A fi de mantenir la població en les diferents zones rurals de Catalunya un esforç considerable s'haurà de fer tant a les comarques de Ponent com a les comarques rurals de la zona central. Aquest esforç es pot comparar entre zones posant en relació el percentatge segons la tendència amb el percentatge segons la proposta. L'esforç més gran pertoca a les comarques de Ponent, les centrals i les terres de l'Ebre. Malgrat la seva proximitat aparent, en les comarques gironines caldrà no deixar de prestar atenció al Ripollès.

Per «quadrar» aquestes propostes amb les realitzacions en matèria d'economia caldrà que la distribució d'inversions per comarca assumeixi una presentació ben diferent de la que es veu en la figura 1 anterior per al període 1991-1995. Si no fos així seria difícil d'obtenir una distribució de la renda diferent de l'actual i molt probablement les tendències demogràfiques continuarien sent les que s'indiquen en el Pla, és a dir, la proporció de població resident en l'àrea metropolitana seria el 69,15 % de la població catalana.

Dit d'una altra manera, si es volen modificar les tendències demogràfiques cap a les zones de pla i de proximitat metropolitana o urbana, caldrà de manera palpable modificar les condicions de vida i de treball en les zones rurals de Catalunya. Això ja és en part un element integrat en la política econòmica catalana, en part també mercès als fons estructurals, almenys pel que fa a l'objectiu 5b. Però, cal recordar que la proporció més gran dels fons estructurals inclosos en plans territorials no va a les zones rurals. Cal, doncs, examinar si és possible un reforçament de les prioritats territorials en favor de les zones rurals.

Si es desitja que la població rural dels pobles de menys de 2.500 habitants o de menys de 5.000 habitants no disminueixi en les comarques rurals, s'haurà d'anar vertebrant la xarxa viària comarcal i infracomarcal cuidant en particular els accessos a pobles i masos aïllats en zones de muntanya i les petites infraestructures dels pobles, incloses les de serveis d'energia i telecomunicacions. Però això no és suficient. També caldrà a més esmerçar tots els esforços possibles per animar la creació d'empreses petites («microempreses»), creadores de treball i d'estructures flexibles de producció i de comercialització i no solament en l'àmbit agrari. Si és possible establint estratègies que tinguin en compte el nivell local a fi d'atacar el tema de l'activitat en les zones on es planteja més cruament la pèrdua de la població.

31. *Pla General Territorial, op. cit.*, p. 18-21.

La introducció d'estratègies complementàries a la política més tradicional de les línies d'ajut sembla necessària per diverses raons:

— La primera és d'ordre qualitatiu: arribar a crear ocupació en les zones rurals exigeix una preparació més completa i més lenta de les accions. Es tracta de fer que els petits nuclis d'empresaris actuals o potencials s'interessin per productes o activitats estratègiques per a la zona, en definitiva, arribar a l'economia intersticial de la zona, cercant els majors efectes d'ocupació i de renda possibles. Aquesta estratègia necessita una bona definició dels problemes que cal resoldre, així com una bona definició de les condicions d'aplicació de les accions i de l'entorn (favorable o desfavorable) de l'activitat econòmica. Experiències positives de l'aplicació d'estratègies com aquesta existeixen a Catalunya en l'àmbit industrial.<sup>32</sup> Existeixen també, al meu entendre, altres experiències lligades al desenvolupament de zones rurals en l'aplicació de la iniciativa comunitària *Leader*.<sup>33</sup>

— La segona és de naturalesa pressupostària. Les previsions establertes per la Unió Europea per a l'aplicació dels fons estructurals per al període 2000-2006 fan pensar en un major grau de concentració de les actuacions, així com en una modulació de les contribucions financeres tenint en compte el grau relatiu de prosperitat dels territoris.<sup>34</sup> Al mateix temps, l'agregament dels problemes en les zones urbanes i industrials, el fet que tant les poblacions com l'atur tendeixen a concentrar-se en termes absoluts en les zones urbanes fa preveure que els recursos financers disponibles per al desenvolupament de zones rurals tendirà a disminuir. És important doncs que es preparin polítiques o mesures que siguin menys intenses en l'ajuda financera i que posin l'èmfasi en la qualitat de les accions encaminades al manteniment o la creació d'activitat econòmica a través d'accions que necessitin menys ajuda pública.

Les experiències fetes a Catalunya, encara sobre un nombre de casos limitat (tant en el sector industrial com en l'agrari i el rural), són positives. Caldria potser examinar com i en quines condicions les noves polítiques podrien desenvolupar-se per estar més d'acord amb la necessitat d'afinar més la direcció de les accions tot considerant uns recursos pressupostaris més limitats. La capacitat d'engrescar la iniciativa privada dels pobles i de les zones rurals apareix com un dels elements fonamentals per a una nova política de desenvolupament. En tot cas, la inversió és necessària si es vol canviar la imatge geogràfica del repartiment de la renda *per capita* tal com apareix en l'actualitat.

— Un punt específic mereix la població agrària. Hi ha diverses opinions segons les quals territori i agricultura no han de ser exactament el mateix avui en dia. Es podria acceptar aquesta idea si bé el tema del territori queda en peu per si mateix tot reconeixent que en moltes comarques de població dispersa (especialment en zones de muntanya), històricament la presència humana ha estat lligada a l'activitat agrària. El paisatge tal com l'hem conegut els darrers cent anys ha estat el resultat d'un maneig agrícola i forestal. Si bé una agricultura competitiva sembla estar destinada a concentrar-se en les zones de plana, no és possible deixar de preguntar-se com es gestionaran els espais si no hi ha agricultura, qui ho farà i a quin cost per a la societat. En algunes comarques la pregunta podria ser més urgent del que sembla a primera vista. En la figura 7 s'ha intentat fer una primera aproximació a la qüestió. Establint com a base el cens disponible el 1993 (per a dades de 1991) i aplicant l'evolució normal de la piràmi-

32. Jordi CONEJOS *et al.*, *Cambio estratégico y clusters en Cataluña. Afrontando los retos del futuro*, Gestión 2000, 1997, ja citat.

33. En la iniciativa comunitària *Leader* aplicada a Catalunya es presenten intencions de despesa pública on el pes desitjat del sector privat és notablement superior a la mitjana dels altres programes comunitaris. A tall d'exemple, en el programa *Leader* de Catalunya el pes del sector privat desitjat és aproximadament del 60 %, mentre que el mateix en el programa adreçat a les zones de l'objectiu 5b és d'aproximadament el 20 %.

34. «Agenda 2000», *op. cit.*

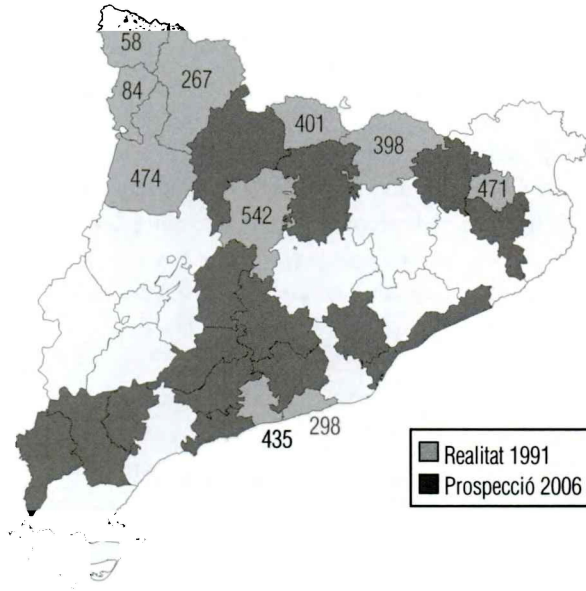


FIGURA 7. Comarques amb menys de mil pagesos

de d'edats, es pot arribar a detectar quines són les comarques on el nombre d'agricultors i ramaders baixaria per sota d'un cert límit. A títol discrecional, per a aquest càlcul el límit s'ha establert en mil pagesos. Així es pot veure que mentre el 1991 hi havia deu comarques amb menys de mil pagesos cadascuna, cap al 2006 es pot preveure que hi haurà vint-i-cinc comarques amb menys de mil pagesos, en alguns casos amb menys de cent i en molts amb menys de cinc-cents. Naturalment, un estudi més precís hauria de tenir en compte la relació entre el territori que s'ha de gestionar i la quantitat de població activa, i d'altres elements tècnics i geogràfics. Però, aquest estudi està per fer i seria convenient fer-lo a temps. Un estudi d'aquesta naturalesa hauria de tenir en compte no solament els aspectes productius, tècnics i econòmics sinó també l'òptica del territori, la naturalesa, l'accessibilitat als indrets d'interès turístic, etc. Naturalment, aquest estudi seria útil a una escala infracomarcal.

### 5.2. El vector del sector agrari i alimentari

La importància del conjunt dels sectors productius, transformadors i comercialitzadors dins de l'economia catalana, no pot passar desapercibuda. El sector agrari i l'alimentari han representat fins al començament dels anys noranta prop del 15 % del valor afegit brut de l'economia. El sector alimentari ocupa el sol prop del 13 % de l'ocupació total. Apareix, doncs, com un dels sectors més importants si ho comparem individualment amb altres sectors de l'economia catalana.

La relació entre el sector productiu i la indústria és molt estreta. Tanmateix varia segons el producte. Però Catalunya és importadora d'aliments, i donat el pes considerable de la població total i dels consumidors, les relacions comercials amb la resta d'Espanya s'han anat intensificant durant els darrers vint anys. S'ha vist més amunt que el mercat espanyol és a més l'orientació principal del mateix sector alimentari català.



El sector productor, llevat d'alguns productes molt específics, depèn del sector transformador i comercialitzador. Per altra banda, les vendes de l'agricultura a la indústria alimentària suposen prop del 83 % de la demanda intermèdia. Dit d'una altra manera, les perspectives de creixement del valor afegit de l'agricultura depenen en una proporció molt gran del mateix creixement de la indústria alimentària. I s'ha posat ja en evidència que el futur de l'agricultura competitiva està lligat al fet com la indústria alimentària defineix els seus horitzons, les estratègies i el posicionament de les seves empreses en una òptica competitiva, que certament va més enllà de les fronteres econòmiques catalanes.<sup>35</sup>

Per altra banda, el sector agroindustrial proveeix l'agricultura de factors de producció, tecnologia i productes d'utilització que suposen una mica menys de la meitat de la demanda intermèdia. Hi ha, doncs, una interrelació forta entre les dues parts del sistema agroalimentari.

La manera com evolucionarà la importància econòmica i l'estratègia del sector industrial alimentari és important per garantir la continuïtat del mateix sistema, de les relacions actuals entre producció primària i transformació, i, a través d'aquestes, del paper que l'agricultura pot encara tenir en tant que activitat lligada al territori. A més, dins d'aquest sistema complex, el subsector de comercialització, que es troba ben bé a les fronteres del sistema, té un rol determinant quant al ritme del creixement i la naturalesa d'aquest creixement. Efectivament, el sector comercial i distribuïdor tradueix de manera operativa l'evolució del consum, però també la perspectiva de l'evolució i determina així l'amplitud dels horitzons de rendibilitat empresarial per a les empreses del sector alimentari. Identifica alhora els límits i els objectius. El procés de globalització de l'economia penetra en primer lloc a través del grau de competència que s'intensifica cada vegada més. Al mateix temps, el sector alimentari a Catalunya perd pes en relació a la resta d'Espanya, perquè aquesta activitat ha crescut més allà que a Catalunya, on era d'alguna manera una activitat tradicional. La intensificació del grau de competència pot provenir, doncs, almenys de tres punts diferents: la mateixa dinàmica catalana, la interrelació i influència creixent amb el mercat europeu i les interrelacions entre la indústria a Catalunya i a la resta d'Espanya i ambues amb l'exterior. Per això, la pregunta és si en el futur les estratègies industrials del sector alimentari a Catalunya es definiran tenint en compte el mercat espanyol o s'integraran en una òptica europea més àmplia. El 1991 els estudis realitzats des de l'òptica financera semblaven proposar com a hipòtesi que la influència del capital estranger dins de la indústria catalana del sector (30 % de les vendes a Catalunya provinents d'empreses participades) podia ser interpretada com un signe d'expectatives positives de creixement en els mercats de productes alimentaris de qualitat.<sup>36</sup> Quina serà la tendència més forta?; la pèrdua de pes dins del context espanyol o el creixement de la demanda de productes alimentaris de qualitat? I les empreses catalanes, podran fer front a aquestes tendències sense reorganitzar el conjunt de subsectors?

El futur del sector agroalimentari sembla, doncs, determinat per forces externes i per tendències internes pròpies. Un aspecte de problemes interns és precisament la capacitat de les empreses del sector per adaptar-se ràpidament a les tendències de la demanda. Un estudi realitzat el 1993 (sobre les empreses amb una facturació de més de dos milions de pessetes de vint-i-set subsectors alimentaris) explicava que entre els punts febles del sector hi havia el nivell petit de les indústries, la insuficiència de

35. Vegeu la discussió d'aquest tema basada en les taules *input-output* de l'economia catalana de 1987 a Jordi BACARIA i Óscar ALFRANCA, «La agricultura y el sector de alimentación en Cataluña», *Papeles de Economía Española*, núm. 60-61 (1994).

36. Segons GUAL, SOLÀ i FLUVIÀ, *La indústria catalana als anys noranta*, Barcelona, Ariel Economia/CIDEM, 1991, citat a Jordi BACARIA i Óscar ALFRANCA, «La agricultura y el sector de alimentación en Cataluña», 1994, *op. cit.*

presència de producte diferenciat, l'absència de polítiques de competitivitat a llarg termini, en particular l'atenció insuficient a les polítiques de formació i d'inversió en control de qualitat, i la tendència a la descapitalització.<sup>37</sup>

Un altre estudi més recent sobre la competitivitat de l'empresa industrial a Catalunya confirma les tendències més recents (1990-1992) que posen en evidència que, malgrat que es manté l'índex d'especialització en la indústria alimentària, la taxa de creixement del producte industrial disminueix, el sector inverteix menys que la resta de la indústria catalana, les despeses en recerca i desenvolupament són netament inferiors a la mitjana de la indústria catalana i hi ha una pèrdua relativa de la presència de la producció catalana sobre el consum aparent a Catalunya, mentre que la presència de productes elaborats a l'exterior augmenta.<sup>38</sup>

### 5.3. El vector de la Unió Europea

La Comissió Europea va presentar al juliol d'enguany un document d'orientació per al període 2000-2006 on entre d'altres coses es defineixen les etapes per continuar la reforma de la PAC i també les noves fórmules per a l'aplicació dels fons estructurals (FEOGA, FEDER i FSE) en aplicació de la política de cohesió econòmica i social.<sup>39</sup> En aquest document, que és a l'abast del públic, es pot entendre que la Comissió proposa accentuar la concentració dels fons estructurals en una part més petita del territori comunitari (entre el 35 % i el 40 % de la població, davant el 52 % en l'actualitat, fins a 1999); també s'indica la necessitat de reforçar les relacions entre la política de desenvolupament rural i la reforma de la PAC. Això respon a la intenció d'acostar els preus interns als preus mundials i la conseqüent pressió sobre la competència interna, amb la finalitat de permetre d'exportar productes agroalimentaris a la resta del món en condicions competitives.

Aquesta proposta de la Comissió està avui en fase de discussió en el Consell de Ministres de la Unió. Per tant, el seu resultat és encara desconegut. Però, els horitzons des de l'àmbit estrictament financer són que les polítiques de desenvolupament hauran d'adreçar-se a objectius més precisos i que les garanties d'impacte (activitat econòmica i ocupació) hauran de ser més grans, perquè els recursos públics seran escassos globalment.

En l'àmbit de la definició de les polítiques de desenvolupament rural (és a dir, de la definició de les mesures que cal aplicar), la Comissió proposa també de continuar en la direcció de la subsidiarietat, i és possible que això signifiqui un marge de decisió més gran per a les autoritats competents nacionals i regionals, en comparació amb la situació actual.

### 5.4. A tall de conclusió: els valors de la societat i dels consumidors

El territori, l'activitat agrària, la demanda alimentària i la indústria agroalimentària formen part d'un mateix sistema de reflexió avui a Catalunya? Penso que potser no tant. És cert que l'activitat agrària i la indústria es troben en un territori que podem definir en general com a territori rural. És cert que de manera habitual estem acostumats a pensar en termes de ruralisme en una part molt àmplia del país.

37. *La indústria agroalimentària a Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, Direcció General de Producció i Indústries Agroalimentàries, 1995.

38. Pere PUIG, *La competitivitat de l'empresa industrial a Catalunya. Anàlisi de l'entorn econòmic i de les estratègies competitives en un context de modernització del sector públic*, Fundació Empresarial Catalana, ESADE, 1977.

39. «Agenda 2000. Pour une Union plus forte et plus large», *Bulletin de l'Union Européenne*, Commission Européenne, supplément 5/97 (1997).

Però, les decisions econòmiques encara es prenen majoritàriament des de punts de vista sectorials, així doncs des d'una òptica sobretot econòmica. Això sembla lògic. Però, al mateix temps, el territori rural ha anat evolucionant en la seva forma de ser utilitzat. Abans les zones subcomarcals tenien la seva pròpia «consistència», és a dir, que a cada poble o zona hi havia un conjunt d'activitats i de serveis que podien definir una «petita» economia territorial. A mesura que el nivell de població ha disminuït o s'ha concentrat en la capital de comarca, la «consistència» ha disminuït. L'activitat agrària ha perdut el seu rol tradicional i altres activitats han pres el seu paper. Però no suficientment i una part de la població ha canviat de residència per buscar un nivell de vida i unes condicions de treball millors. Hem tocat fons?; el nombre de pobles amb menys de 1.000 habitants anirà augmentant?; o, al contrari, la població s'estabilitzarà i es podran assegurar condicions de viabilitat arreu?; el nombre d'agricultors continuarà disminuint o, al contrari, es mantindrà?; però on?; els pagesos s'aniran concentrant, llevat d'algunes excepcions, a les zones de plana de reg?

Són preguntes legítimes i que s'han de plantejar amb el màxim d'informació possible i cal, en aquest sentit, continuar i completar els estudis existents.

Entre els estudis de prospectiva disponible hi ha un que permet en tot cas plantejar el tema següent. Hi haurà decisions importants a prendre sobre els usos alternatius del sòl, sobre les noves demandes de lleure i naturalesa i sobre el consum d'aliments de qualitat. Alhora que cal esperar que els sectors econòmics s'adaptin a noves condicions de competència, caldria que la societat catalana assumís una sèrie de coses que el mercat, és a dir, les lleis econòmiques, no li resoldran. És important que el territori de les comarques rurals estigui habitat? S'ha de promoure la conservació de la natura per a l'ús dels ciutadans urbans? Qui ha d'assumir la preservació del nostre paisatge tradicional? L'Administració? Els mateixos habitants del món rural? Quant s'ha de pagar per això i de quina manera?

L'estudi *Catalunya a l'horitzó 2010*<sup>40</sup> explica que continuarà la tendència a l'harmonització dels estils de vida catalans i europeus. Els valors principals que segons aquest estudi caracteritzaran els catalans en un futur pròxim són la qualitat de vida, la salut, la natura i el temps lliure. També s'indica que un dels canvis d'actitud en el futur serà la valoració que es farà de l'agreuament dels problemes vinculats a la deterioració del medi ambient (l'altre serà una més gran sensibilitat sobre el problema de l'atur).

Productes alimentaris més naturals i més sans, un territori obert a les activitats del lleure i de la natura, unes zones de residència més harmòniques on la pressió demogràfica urbana pugui a poc a poc re-situar-se, vet aquí uns objectius que plantegen els reptes corresponents. Aquests reptes no pertanyen únicament a l'Administració. Aquests reptes només es poden assolir si tota la societat en el seu conjunt els assumeix. Però, en tot cas, una profunda reflexió sobre les actuacions econòmiques públiques i privades sobre les diferents parts del nostre territori es fa necessària atès que les tendències a la concentració econòmica són tan fortes encara avui que hi ha el risc de no poder assolir els nous objectius que el canvi de segle sembla presentar.

40. Vegeu la nota 30.